

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“ВИВЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З
ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M22z

ОПП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Тетяна МІЛЬКОВИЧ

Керівник:

кандидат психологічних наук,

професор **Олексій ГАВРИЛОВ**

Рецензент:

Олена ЧОПІК, кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психолого-медико-педагогічних

основ корекційної роботи

м. Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ І. СУЧАСНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	 7
1.1. Характеристика сучасного освітнього простору в Україні	7
1.2. Діти дошкільного віку з порушеннями мовлення як особлива категорія	15
1.3. Особливості організації роботи з дітьми з порушеннями мовлення у закладі дошкільної освіти	27
 Висновки до першого розділу	35
 РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	 37
2.1. Розробка методики дослідження готовності педагогів до роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення	37
2.2. Аналіз результатів дослідження готовності педагогів до роботи в умовах спільного корекційно-розвивального простору	47
2.3. Обґрунтування і визначення рівнів готовності педагогів до роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення	65
 Висновки до другого розділу	73
 ВИСНОВКИ	76
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

У зв'язку з кардинальними змінами у галузі освіти щодо реалізації принципу доступності якісної освіти для усіх, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами, постає необхідність організації відповідного освітнього простору у різних типах закладів, зокрема дошкільних. Батьки дітей з особливими освітніми потребами тепер не шукають винятково спеціальні освітні заклади, їм достатньо звернутися до керівника закладу загальної середньої або дошкільної освіти із заявою про зарахування своєї дитини. Це дозволяє максимально наблизити освітні установи до дитини, не виключати її із сімейного оточення на тривалий час, позитивно вирішувати проблеми соціалізації і максимально повноцінного життя у суспільстві.

Розвиток комунікативних компетенцій в цілому та вербального мовлення зокрема є одними із найважливіших завдань закладу дошкільної освіти. Але з кожним роком збільшується кількість дітей із тими чи іншими порушеннями мовлення. Зростає кількість дітей із функціональними розладами мовлення, у яких страждають функції планування, контролю, узагальнення. Спостерігається порушення соціомовного компоненту мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку, що вимагає впровадження нових способів корекції вербальних порушень. З урахуванням цього для створення ефективної корекційно-розвиткової програми становлення комунікативних та соціомовних навичок необхідна організація комплексної підтримки і супроводу дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення, що передбачає роботу практично всіх педагогічних фахівців закладів дошкільної освіти.

У наукових дослідженнях А. Богуш, Н. Гавриш, О. Заплотинської, Л. Калмикової, О. Канарової, О. Низьковської, А. Нікіренкової, М. Нойман, Т. Піроженко, В. Путча, Н. Софій, М. Хайруддінова та інших зазначається, що головним показником рівня розвитку мовлення у дошкільному віці є сформованість вміння комунікувати з однолітками та дорослими. При цьому педагогам, які з ними працюють у закладі дошкільної освіти, відводиться місце

провідника цих навичок. Саме від нього значною мірою залежить адаптація дітей до соціального оточення.

У дослідженнях І. Баранець, Н. Гаврилової, В. Кисличенко, С. Коноплястої, Н. Лопатинської, О. Лянної, І. Мартиненко, О. Мілевської, Н. Пахомової, Ю. Рібцун, А. Савицького, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофименко, М. Шеремет, Г. Якимчук та інших зазначається, що, внаслідок недостатності розвитку мовлення у дітей дошкільного віку спостерігаються значні труднощі оволодіння соціально ціннісними навичками, які стають основою їх включення у суспільне середовища на наступних етапах розвитку. Тісна співпраця вчителя-логопеда з вихователями, які безпосередньо працюють з дітьми протягом денного перебування їх у закладі дошкільної освіти, дозволяє організувати оптимальне середовище для спільного корекційно-розвивального простору.

Дана проблема є порівняно актуальною, що і обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи – “Вивчення готовності педагогів закладів дошкільної освіти до роботи з дітьми з порушеннями мовлення”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Мета дипломної роботи полягає у визначенні рівня готовності педагогів закладів дошкільної освіти до організації спільного корекційно-розвивального простору для дітей із тяжкими порушеннями мовленнєвого розвитку.

Об’єкт дослідження: готовність педагогів закладів дошкільної освіти працювати з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Предмет наукового пошуку: дослідження рівня готовності педагогів закладів дошкільної освіти щодо організації спільного корекційно-розвивального простору з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення.

Завдання магістерського дослідження:

- провести теоретичний аналіз науково-методичних джерел, нормативно-правових актів з питань організації роботи педагогів з дітьми з типовим розвитком та з порушеннями мовлення у закладі дошкільної освіти;
- розробити методику вивчення готовності педагогів закладів дошкільної освіти працювати з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку;
- організувати експериментальне вивчення готовності педагогів закладів дошкільної освіти до роботи з дітьми з порушеннями мовлення;
- визначити рівні сформованості у педагогів закладів дошкільної освіти готовності працювати в умовах спільного корекційно-розвивального простору.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз й узагальнення наукових досліджень, систематизація теоретичних положень та узагальнення сучасного досвіду організації роботи педагогів закладу дошкільної освіти; *емпіричні:* цілеспрямоване спостереження, проведення опитування, тестування, бесіди з батьками; *статистичні:* кількісна і якісна обробка результатів дослідження та проведення їх узагальнень.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у тому, що було проведено аналіз теоретико-методичних аспектів вивчення досвіду організації роботи педагогів закладів дошкільної освіти і їхнього ставлення до організації спільного корекційно-розвивального простору з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення. Аналіз поглядів педагогічних працівників закладів дошкільної освіти дозволив зробити характеристику рівнів сформованості у них готовності до організації спільного корекційно-розвивального простору. Теоретично обґрунтовано і розроблено методику дослідження готовності педагогів до роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення і визначено її рівні відповідно до сформованості основних фасілітаторських навичок.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні та розробленні методики дослідження готовності педагогів закладів дошкільної освіти до організації спільного корекційно-розвивального простору між дітьми з нормотиповим розвитком і з тяжкими порушеннями мовлення. Визначення рівнів готовності педагогів до цієї роботи дозволить підібрати відповідний педагогічний коректив з метою організації оптимального корекційно-розвивального супроводу а також проведення навчання і виховання дітей дошкільного віку. Використання розробленої методики дослідження готовності педагогів до роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення дозволить виділи рівні – високий, достатній, середній і низький. Це оптимізує підбір педагогів для цієї роботи з урахуванням їхніх можливостей для проведення процесу спільного корекційно-розвивального супроводу.

Для проведення дослідження вибрано 4 заклади дошкільної освіти м. Ужгород, Закарпатської області. У двох закладах були створені групи зі спільним перебуванням дітей з нормотиповим розвитком і з тяжкими порушеннями мовлення. У одному закладі функціонували логопедичні групи. Всього у дослідження приймали участь 68 вихователів цих закладів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції здобувачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2024 році. Результати роботи висвітлено у статті "Особливості організації роботи з дітьми з порушеннями мовлення у закладі дошкільної освіти" // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 15. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 112-121.

Структура дослідження. Випускна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, який нараховує 75 позицій.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки.

1. Порухення мовлення мають безпосередній негативний вплив на психічний розвиток дитини, на становлення її емоційно-вольової та комунікативної сфер. При цьому комунікативні проблеми дітей цієї групи виявляються у процесі спілкування з однолітками та дорослими у спільній навчальній і побутовій діяльності та партнерській грі. Вторинна соціалізація таких дітей у групі однолітків зазнає ускладнень, що впливає на формування умінь розуміти інтереси партнера, з урахуванням цього будувати соціальні стосунки, збіднює їхній комунікативний досвід та призводить до зниження соціального статусу в групі однолітків. Причому без організації своєчасної логопедичної підтримки, інших необхідних форм корекційно-розвивальної роботи щодо комунікативної сфери та психічного розвитку в цілому у таких дітей можуть сформуватися стійкі відхилення, які з початком шкільного навчання стають причиною шкільної дезадаптації.

Саме тому правильно проведене обстеження, чітке дослідження, вчасно організоване консультування фахівцями різного профілю з урахуванням структури і характеру порушення, адекватні і правильно вибрані педагогами напрями та відповідні принципи корекційно-розвивального впливу створюють можливість комплексно, швидко якісно та вчасно допомогти дитині дошкільного віку подолати певні мовленнєві порушення і забезпечити засвоєння необхідного мінімуму знань та вмінь, передбаченого Базовим компонентом дошкільної освіти.

2. Для дослідження стану готовності, зокрема, особистісного компоненту, педагогічних працівників закладів дошкільної освіти до організації роботи з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку розроблена програма, яка включає в себе 9 медик.

Для проведення дослідження вибрано 4 заклади дошкільної освіти м. Мукачеве, Закарпатської області. У двох закладах були створені групи зі спільним перебуванням дітей з нормотиповим розвитком і з тяжкими

порушеннями мовлення. У одному закладі функціонували логопедичні групи. Всього у дослідження приймали участь 68 вихователів цих закладів. Вчителі-логопеди, корекційні педагоги та інші фахівці вузьких спеціальностей у дослідженні участі не приймали. Для отримання максимально достовірних результатів дослідження проводилось анонімно.

На першому етапі проводився підбір і адаптація необхідних методик, які дозволили отримати об'єктивні дані щодо стану готовності педагогів закладів дошкільної освіти до роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення.

Другий етап передбачав безпосереднє проведення дослідження вищевказаних компонентів готовності педагога до роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення.

Третій етап включав обґрунтування і визначення рівнів готовності педагогів до організації спільного корекційно-розвивального простору у закладі дошкільної освіти.

3. Виділені чотири групи педагогів залежно від рівня сформованості готовності працювати в умовах спільного корекційно-розвивального простору закладу дошкільної освіти, який організовується серед дітей із тяжкими порушеннями мовлення і дітей із нормотиповим розвитком.

4. З високим рівнем готовності відзначено 4% педагогів закладів дошкільної освіти, з достатнім – 28%, з середнім – 52%, а з низьким – 16%. Тобто, 68% педагогів цієї групи мають середній і низький рівень готовності, і лише 4% – високий, а 28% – достатній рівень. В цілому характеризуючи цю групу необхідно відмітити недостатність розуміння ними потреби організації спільного корекційно-розвивального простору у закладі дошкільної освіти. Вони не поважають різноманіття особистості дітей із тяжкими порушеннями мовлення, не налаштовані на створення позитивної атмосфери у дитячому колективі та не володіють навичками використання дієвих методів навчання і виховання. Більшість з них не прагне до професійного саморозвитку. Значна частина з них не можуть виявляти та прогнозувати можливі проблеми, зокрема виникнення опору новому середовищу з боку дітей з тяжкими порушеннями

мовлення, не налаштовані на недопущення зовнішніх і внутрішніх конфліктів між педагогом і дитиною з тяжкими порушеннями мовлення та її батьками або їхнє позитивне вирішення. Також необхідно відмітити недостатнє налаштування на інформування батьків про переваги спільного корекційно-розвивального простору. Вони не володіють або більшість з них володіє на недостатньому рівні навичками розроблення та корегування індивідуальних психолого-педагогічних програм супроводу дітей із тяжкими порушеннями мовлення, не вміють відстежувати результативність запроваджених змін, аналізувати прогалини і в цілому вбачають безперспективність цієї роботи. Також більшість з них недостатньо володіють такими особистісними якостями, як терпіння, витримка, любов до дітей, уміння знайти індивідуальний підхід, вміння співпрацювати з іншими спеціалістами та використовувати їх поради, доброта, доброзичливість, уміння зрозуміти дитину, толерантність, мотивація до діяльності з дитячим колективом, наявність позитивних емоційних стимулів, занурення в активну інноваційну діяльність.

5. У той же час серед їхніх колег із закладів дошкільної освіти, де перебувають діти з тяжкими порушеннями мовлення, відмічається високий рівень – у 31% педагогів і достатній – 54% респондентів. Середній рівень мають 12% педагогів, і лише 3% – низький рівень. Тобто практично 88,6% респондентів цієї групи усвідомлюють своє значення і роль у реалізації спільного корекційно-розвивального простору закладу дошкільної освіти.

Більшість педагогів цієї групи розуміють значення організації спільного корекційного-розвивального простору у закладі дошкільної освіти як основи подальшої соціалізації дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Вони висловлюють повагу до багатогранності їхньої особистості, налаштовані на створення позитивної атмосфери у дитячому колективі. Знають, володіють та використовують відповідні методи навчання і виховання, значну увагу приділяють професійному саморозвитку. Вони розуміють опір новому середовищу з боку дітей із тяжкими порушеннями мовлення, виникнення

зовнішніх і внутрішніх конфліктів між педагогом і такими дітьми та їхніми батьками. Вони володіють навичками вирішення проблем, які можуть виникнути у процесі роботи з такими дітьми, створення та корегування індивідуальних програм супроводу дітей із тяжкими порушеннями мовлення, вміють відстежувати результативність запроваджених змін, аналізувати прогалини та бачать перспективи своєї роботи. Більшість педагогів цієї групи володіють такими особистісними якостями, як терпіння, витримка, любов до дітей, вміння знайти індивідуальний підхід, вміння співпрацювати з іншими спеціалістами та використовувати їх поради, доброта, доброзичливість, вміння зрозуміти дитину, толерантність, мотивація до діяльності з дитячим колективом, наявність позитивних емоційних стимулів, занурення в активну інноваційну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / Науковий керівник: А.М. Богуш. Київ. Видавництво, 2020. 26 с.
2. Баранець І.В. Компетентнісний підхід в організації освітньо-виховного процесу дітей старшого дошкільного віку із порушенням мовлення. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення* : матеріали І міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2020. С. 333-334.
3. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ. Академія. 2004. 538 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ. Видавничий Дім "Слово", 2011. 704 с.
5. Богуш А.М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія / Богуш А.М., Трифонова О.С. та ін. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
6. Боряк О.В., Чобанян А.В. Робота з батьками немовленнєвих дітей. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. №2. С. 80-84.
7. Брушневська І.М. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 1. С. 70-75.
8. Гаврилов О. В. Статистичні дані про організацію освітнього простору для дітей з особливими потребами в системі дошкільних та шкільних закладів. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. 2018. № 10. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n10-2018/gavrilov-ov-statistichni-dani-pro-organizaciju-osvitnogo-prostoru.html>
9. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 20(1). С. 293-315. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprk_sp_2012_20\(1\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprk_sp_2012_20(1)_37).

10. Гаврилова Н.С. Методика формування та стимуляції вимови фонем. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 13. 2019. С. 18-37.
11. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець Подільський. ТОВ "Друк Сервіс", 2011. 200 с.
12. Гаврилова Н., Платаш Л. Методика формування артикуляційної моторики у дітей зі стертою формою дизартрії (індивідуально-зорієнтований підхід). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 20. 2022. С. 18-37.
13. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання. *Дошкільне виховання*. 2003. № 7. С.12-14.
14. Голянич М.І., Стефурак Р.І., Бабій І.О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / за ред. М.І. Голянич. Івано-Франківськ. Сімік, 2011. 272 с.
15. Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти до 2017 року: Постанова Кабінету Міністрів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/629-2011-п>.
16. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ: МП Леся, 2011. 528 с.
17. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця. ТВОРИ, 2020. 920 с.
18. Закон України "Про дошкільну освіту" № 2628-III від 11 липня 2001 року. <https://ukc.gov.ua/knowledge/systema-doshkilnoyi-osvity/>
19. Зелінська-Любченко К.О. Теоретичні засади вивчення проблеми моторної алалії : історичний аспект. *Логопедія*. №9. 2016. С. 31-35.
20. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Київ. Фенікс. 2008. 497 с.
21. Канарова О.В., Нікіренкова А.Ю. Сучасні системи дошкільної освіти в Україні та за кордоном. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. 2022. № 22. С. 51-56.

22. Кисличенко В.А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення: автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. Ін-т дефектології АПН України. 2011. 20 с.
23. Конопляста С. Ю. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення / С. Конопляста, В. Кисличенко. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 17. С. 105-107.
24. Конопляста С.Ю. Ринологія від А до Я. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. 246 с.
25. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Київ. Знання. 2010. 293 с.
26. Конопляста С.Ю., Синиця А.О. Дизартрія в системі мовленнєвих порушень (сучасний погляд). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи* : зб. наук. праць. 2019. Вип. 66. С. 111-116.
27. Кривцова О.Я. Проблема заїкання дітей і підлітків у психолого-педагогічній літературі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 3. 2012. С. 119-126.
28. Логопедія / за ред. М.К. Шеремет. Київ. Слово. 2015. 776 с.
29. Лопатинська Н.А. Нейростимуляційні технології у логопедичній практиці з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. № 3(24). 2020. С. 3-11.
30. Лянна О.В. Відновлення мовленнєвого спілкування при афазії у осіб післяінсультного стану : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2018. 269 с.
31. Лянна О.В. Педагогічні умови відновлення мовленнєвого спілкування при афазії у осіб післяінсультного стану. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 32. С. 180-185.

32. Мартиненко І.В. До проблеми порушень комунікації у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12282>
33. Мартиненко І.В. Логопсихологія. Київ. ДІА, 2014. 100 с.
34. Мартиненко І.В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. Дис... д-ра псих. наук. 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2017. 502 с.
35. Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський, 2010. 264 с.
36. Наказ МОН України Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти): нова редакція від 12.01.2021 р. за № 33. https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
37. Офіційний сайт Мінпраці України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/category>.
38. Офіційний сайт МОЗ України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/ms_stadisease.
39. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
40. Пахомова Н.Г. Мовленнєва готовність дітей дошкільного віку з тяжкими вадами мовлення. Дефектологія. 2005. № 3. С. 48-50.
41. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль. Мандрівець, 2010. 152 с.
42. Про дошкільну освіту : Закон України зі змінами, внесеними згідно із законами від 11 лип. 2001 р. № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> .
43. Путча В., Нойман М., Заплотинська О., Софій Н. Підтримка працівників дошкільної освіти на державному рівні: дошкільна освіта в Україні. Вашингтон, Результати для розвитку 2018. 30 с. https://www.r4d.org/wp-content/uploads/ECWI-Ukraine-Full-Report_Ukr.pdf

- 44.Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ. Освіта. 2010. 124 с.
- 45.Рібцун Ю.В. Організація корекційно-відновлювальної роботи з дітьми молодшого віку із ЗНМ. Київ. Освіта. 2011. 86 с.
- 46.Рібцун Ю.В. Співпраця вчителя-логопеда з батьками: молодша логопедична група для дітей із ЗНМ. Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2011. С. 33-37.
- 47.Рібцун Ю.В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу. Харків. Видавнича група "Основа", 2012. 239 с.
- 48.Савицький А.М. Корекція мовленнєво-рухової діяльності дошкільників з дитячою афазією : дис канд. пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2009. 171 с.
- 49.Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. Київ. Освіта, 1992. 176 с.
- 50.Саламанкська декларація. Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, прийняті Всесвітньою конференцією з питань освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступність і якість. Саламанка. Іспанія, 7-8 чер. 1994 р. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_001-94#Text
51. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. Київ. ІСДО, 1995. 213 с.
- 52.Соботович Е. Ф. Особенности психического и речевого развития детей с моторной алалией / Е.Ф. Соботович, М.В. Рождественская. *Питання дефектології*. 1975. Вип. 10. С. 70-86.
- 53.Соботович Е.Ф. Формирование правильной речи у детей с моторной алалией. Київ. КГПИ, 1983. 124 с.
- 54.Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ. Основи, 1998. 324 с.
- 55.Тарасун В. Готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання : діагностика і формування. Монографія. Київ. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. 294 с.

56. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2004. 348 с.
57. Тарасун В. Писемне мовлення : запобігання і корекція порушень. Київ. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. 150 с
58. Тищенко В.В. Моторна алалія у контексті психолого-педагогічних досліджень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна: зб. наук. праць*. Вип. XV. 2009. С. 181-186.
59. Ткач Т.В. Освітній простір особистості: психологічний аспект: Монографія Київ. Запоріжжя, 2008. 272 с.
60. Ткач О.М. Особливості проявів немовленнєвих симптомів у дітей з моторною алалією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць*. Вип. 24. 2024. С. 317-328.
61. Ткач О.М. Особливості клінічного дослідження причин затримки мовленнєвого розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць*. Вип. 19. 2022. С. 86-94.
62. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III рівнів. *Дефектологія*. 2007. № 5. С. 71-77.
63. Трофименко Л.І. Мовленнєвий розвиток у дітей дошкільного віку в умовах інклюзивного навчання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2016. № 3. С. 211-216.
64. Трофименко Л.І. Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/713055/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%A2%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf
65. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Київ. Освіта. 2009. 108 с.

66. Трофименко Л.І. Організація корекційно-відновлювальної роботи з дітьми старшого віку із ЗНМ. Київ. Освіта. 2009. 128 с.
67. Українське дошкілля : програма розвитку дитини дошкільного віку / за ред. О. Низковської. Тернопіль. Мадрівець, 2017. 256 с.
68. Хайруддінов М. Тенденції та перспективи розвитку дошкільної освіти України. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2014. № 45. С. 163-168.
69. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії). Київ. Логос. 2009. 244 с.
70. Шидловська ТА, Волкова ТВ. Комплексне лікування хворих зі стійкими функціональними дистоніями з вираженим гіпотонусом голосового апарата під контролем електрофізіологічних досліджень: журн. вушних, носових і горлових хвороб. 2013; (1): 30-8.
71. Якимчук Г.В. особливості психічного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/723346/1/%D0%AF%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA%D0%93%D0%92_%D0%93%D0%B0%D0%B1%D1%96%D1%82%D1%83%D1%81_2020_20.pdf
72. Babych N., Vovk O. Interactive forms of work of the pre-school education institution with families, which educate children with disorders of speech. *Norwegian Journal of development of the International Science* No 101/2023. P. 29-34.
https://www.researchgate.net/publication/375923992_Interaktivni_formi_roboti_zakladu_doskilnoi_osviti_z_rodinami_aki_vihovuut_ditej_iz_porusennami_movlenna .
73. Cohen SM, Pitman MJ, Noordzij JP, Coureny M. Management of dysphonic patients by otolaryngologists. *Otolaryngol Head Neck Surg*. 2012 Aug;147(2):289-94. doi: 10.1177/0194599812440780.
74. The World Bank, World Development Indicators (2013). Pre-primary gross enrollment ratio.

https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/WDI-2013-ebook.pdf

75. UNICEF Ukraine. (2017). "200,000 children need urgent support to overcome trauma of volatile conflict in eastern Ukraine" Available at: https://www.unicef.org/ukraine/children_30732.html